

Өткен ғасырдың басында Абай шығармашылығына алғаш болып назар аударған Алаш арыстарының бірі Міржақып Дулатұлы өз мақаласында: «Абайдың өлген күнінен қанша алыстасақ, рухына сонша жақындармыз», – деген екен. Бұл сөздің растығын уақыттың өзі дәлелдеп отыр. Жыл өткен сайын Абай тұлғасы айшықталып, шығармашылығы жаңа қырынан ашылып, мұрасының мәні тереңдей түсуде. Биылғы ақын мерейтойы да хәкімнің көл-көсір қазынасы кеңінен дәріптеліп, ұрпаққа жаңаша танылатын елеулі жыл болады деп сенеміз.

ҚАЗАҚ РУХАНИЯТЫНЫҢ

Әр халықтың болашаққа жол көрсетіп, қараңғыда жанған шамдай бағыт беретін тұғырлы тұлғалары болады. Абай Құнанбаев – қазақ халқының өмір сүру концепциясын жасап кеткен ұлы данышпан. Абай тек өзі өмір сүрген XVIII ғасырдың ғана перзенті емес. Ол – мыңдаған жылғы көшпенділер мәдениетінің жемісі ретінде дүниеге келген мыңжылдықтардың тумасы. Қазақтың бай мәдениеті, ауыз әдебиеті, түркі өркениеті, қазақ хандығы тұсындағы даналардың қазынасы тарихтың белгілі бір кезеңінде жинақталып, ортақ нүктеде түйісіп, Абай шығармашылығы арқылы жарыққа шықты. Академик Ғарифолла Есім кешегі ұлы далада Анахаристен басталған даналық жолы Майқы би, Иоллығ тегін, Жүсіп Баласағұн, Ахмет Яссауилермен жалғасып, соның бәрі Абай мұрасында жинақталғанын жазады.

Қандай тұлғаның болсын бейнесі өз халқы арқылы айшықтала түседі. Ағылшын мәдениетінсіз Шекспирді, француз мәдениетінсіз Гюгоны

елестете алмайтынымыз секілді Абай шығармаларының сырын да оның туған халқы, қазақ ұлтының тағдырынан бөлек қарастырып түсіну қиын. Ақын шығармаларының басым бөлігіне оның өз ішкі сыры, жеке басының сезімдері емес, туған елінің ертеңі, көшпелі халықтың тағдыры арқау болған.

«Қалың елі қазағы, қайран жұртының» жайына аса қатты алаңдаған Абай сөздерінің шынайы жанашырлықтан, халқына деген шексіз сүйіспеншіліктен туындап, ұлтының болашағына немқұрайлы қарамаған адалдығын көреміз, тәнті боламыз. «Болмасан да ұқсап бақ» деген ұстанымға берік болсақ, біз де Абай армандаған «толық адам болу» үдесінен шығамыз.

Ел-жұртын ғылым-білімге бастаған Абай жастардың болашағына үлгі боларлық ақыл айтты, қандай нәрседен бойын аулақ салып, қандай нәрсені өзіне жолдас ету керектігін көрсетті:

Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол,
Адам болам десеніз.
Тілеуің, өмірің алдында,
Оған қайғы жесеңіз.
Өсек, өтірік, мақтаншақ,
Еріншек, бекер мал шаш-
пак,

Бес дұшпаның білсеңіз.
Талап, еңбек, терең ой,
Қанағат, рақым ойлап қой,
Бес асыл іс көнсеңіз, –
деген Абайдың сөздерінің күні бүгінге дейін мәні зор және әлі талай ғасыр маңыздылығын

жоймайды. Өз кезіндегі кемшіліктерді сынаған, елді жақсылыққа шақырған туындыларының атауы – адамшылық толғауы деуге келеді. Осы негізде біз де ел болып, Абай шығармаларын оқып, тәрбие көзінің бастамасы, адам мінезін қалыптастырудағы бірден-бір ұстанатын қағидалар ретінде зердеге құйып, санаға сіңіріп, басшылыққа алғанымыз жөн деп есептеймін.

Хәкім айтқан талаптың тұлпарын мініп, адал еңбектің егінін орып, терен ойдың тағылымына бойлап, қанағатты басты құндылығымыз санап, риясыз рақымды бола алсақ, еліміздің алар асуы биік, басындағы бағы баянды болмақ.

Ақын өз шығармаларында

Ақын өз шығармаларында төрт құбыласы тең, өсіп-өркендеген, халқы бақуатты ғұмыр кешетін мемлекетке былайша сипаттама береді:

Берекелі болса ел —
Жағасы жайлау ол бір көл.
Жапырағы жайкалып,
Бұлғақтайды соқса жел.

Мындаған жылдар бойы ойшылдар мінсіз мемлекет бейнесін жасауда бас қатырып келеді. Ежелгі дәуірдегі батыс философиясынан бастап талай данышпан осы сұраққа жауап іздеп, өз пайымдарын негіздеп кетті. Ал Абай мұндай елдің тек берекенің арқасында ғана бақытты болатынын тұжырымдады. Осылайша бес асыл іске бас қойып, бақ-береке орнаған елдің жайлауы жайнап, жапы-

манына адаспай жетері анық. Бүгінгідей жаһандық қауіп-қатер күшейіп, геосаяси ахуал күрделенген сын сағатта қазақ халқы бас ақынына қайта қайырылып, оның осы сөздерінен ой түйіп, егемендігімізді тұғырлы етіп, елдігімізге нұқсан келтіретін сыртқы күштерге төтеп беруі керек.

Абайдың осы сөздерінен рух алған қазақтың арда азаматтары өткен ғасырдың басында ақын жазған айбынды ел құру жолында аянбай тер төкті. Осылайша ақын шығармашылығы Алаш қозғалысының басталуына негіз болды. Келе-келе бұл қозғалыс тұтас қазақ даласын оятқан үлкен толқынға айналып азаттықтың жаршысы болды. Өздерін Абай сынды дала

бойлаған адам бойындағы рухани кеселдерден арылып, даналыққа бір табан жақындай түседі. Әр адамның жүрегі өлшеусіз құнды қазынаға толы. Алайда оны аршып алуға бойдағы теріс қылықтар бой берер емес. Бұл кезде біз кеменгер ақынға жүгінеміз. Абай бұл тұрасында былай деп ой түйіпті:

Жүректің көзі ашылса,
Хақтықтың түсер сәулесі.
Іштегі кірді қашырса
Адамның хикмет кеудесі.

Бұл ретте Абай сынды алып тұлғаны бір ұлттың шеңберінде ғана қарастыру қателік болар еді. Өйткені ол – ұлыстық, ұлттық өреден асып, әлемдік деңгейдегі ойшылдармен иық тенеіріп үлгерген данышпан.

Ақын Серік Ақсұңқарұлы бір мақаласында: «Небір ірі оқиғаларға қарамастан орыс тарихы Пушкинге дейін және Пушкиннен кейінгі кезең болып бөлінеді, біздің де өткеніміз бен бүгініміздің ортасында Абай тұр» деген болатын. Иә, Абай – қазақтың санасына сілкініс берген, қара түнде даналықтың шамын жаққан данышпан. Сондықтан да бас ақынның туған күні – рухымыздың қайта түлеп, жазба әдебиетіміздің дүниеге келген күні. Биыл еліміз ақынның туған күнін ғана емес, тарихымыздың жаңа кезеңі басталған сәтін атап өтеді. Ендеше әдебиетіміздің төрінде тұрған тұғырлы тұлғамыздың торқалы тойы құтты болсын дейміз.

Жанар ҚҰЛЫБЕКОВА,

М. Қозыбаев атындағы СҚУ-дың аға оқытушысы, филология ғылымдарының кандидаты, доцент.

ШАМШЫРАҒЫ

рағы жайқалатынын жырға қосты.

Дегенмен мемлекет қуатты болу үшін оның ішкі бірлігі ғана емес, сыртқы қорғаны да берік болуы керек екені анық. Сыртқы күштерге төтеп бере алмаған қаншама ұлттың өзгенің аранына жұтылып, өткені мен келешегінен қол үзгеніне таяу тарихтан куә болып отырмыз. Осыны ойлаған ақын жоғарыдағы жырын былай жалғайды:

Жан-жағынан күркіреп
Құйып жатса аққан сел,
Оның малы өзгеден
Өзгеше боп өсер тел.

Демек берекесі шалқынған, бірлігі бекем, қорғаны берік ел жан-жағынан қандай сел ағып жатса да, тарих толқынында апатқа ұшырамай, көздеген ар-

данышпанына рухани шәкірт санаған Алаш арыстары қазақ мемлекеттілігінің негізін қалап, төл әдебиетіміз бен ғылымымызды өркендетіп, оқу-ағарту ісінде түрен салды. Осылайша ақын өлендері біртұтас Алаш мемлекетінің идеялық платформасына, рухани конституциясына айналды. Кешегі Әлихан Бөкейханов бастаған бір топ оқыған азаматтардың Абай тұлғасына ерекше назар аударып, алғашқы зерттеулерге жол ашып, баға беруі тегін емес.

Абайдың жолы – үздіксіз тазару мен рухани кемелдену жолы. Оның мұраларына сусындаған жан дүниенің сырына бойлап, айналадағы құбылыстарды мүлде жаңа өлшемде қабылдай бастайды. Абай іліміне